

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

FAZİLET PARTİSİ ve Mehmet Recai KUTAN - TÜRKİYE DAVASI

(Başvuru no: 1444/02)

KABULEDİLEBİLİRLİK KARARININ ÖZET ÇEVİRİSİ

© T.C. Dışişleri Bakanlığı, Bu gayriresmi özet çeviri Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı tarafından yapılmış olup, Mahkeme'yi bağlamamaktadır. Bu çeviri, davanın adının tam olarak belirtilmiş olması ve yukarıdaki telif hakkı bilgisiyle beraber olması koşulu ile Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı'na atıfta bulunmak suretiyle ticari olmayan amaçlarla alıntılanabilir.

OLAYLAR

İlk başvuran Fazilet Partisi, 17 Aralık 1997’de kurulan ve 22 Haziran 2001 tarihinde feshedilen siyasi bir partidir ve eski başkanı ikinci başvuran Mehmet Recai Kutun tarafından temsil edilmektedir. Mehmet Recai Kutun 1930 doğumlu olup Ankara’da ikamet etmektedir. Olayların meydana geldiği dönemde milletvekili ve Fazilet Partisi’nin Genel Başkanı idi. Başvuranlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önünde Ankara Barosu avukatlarından Y. Gürkan tarafından temsil edilmektedirler.

A. Olayların mevcut koşulları

Fazilet Partisi 17 Aralık 1997’de kurulmuş ve 1999 yılında yapılan belediye seçimlerinde yaklaşık % 24, aynı yıl yapılan genel seçimlerde yaklaşık % 15,5 oy almıştır. Feshi sırasında Fazilet Partisi muhalefet partisiydi ve 111 milletvekili bulunmaktaydı.

7 Mayıs 1999 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı (Başsavcı) partinin laiklik karşıtı faaliyetlerin «odağı» konumunda olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurarak Fazilet Partisi’nin feshedilmesini talep etmiştir.

Başsavcı, iddianamesinde özellikle Fazilet Partisi’nin kimi yöneticilerinin ve üyelerinin şu filleri ve söylemleri üzerinde durmuştur :

- Fazilet Partisi’nin Başkanı, diğer yöneticileri ve üyeleri üniversitelerde ve kamu alanlarında türban kullanımını destekleyen ki Anayasa Mahkemesi böyle bir uygulamanın Anayasa’da yer alan laiklik ilkesine aykırı olduğunu daha önce beyan etmişti, açıklamalarda bulunmuşlardır. Başsavcı diğerleri arasında Anayasa Mahkemesi’nin *Refah Partisi*’ni kapatma kararına atıfta bulunmuştur.
- Fazilet Partisi islami başörtüsüne bağlılığını net bir biçimde ortaya koyan Merve Kavakçı’yı seçim listesine eklemiştir.
- Milletvekili Nazlı Ilıcak, 2 ve 3 Mayıs 1999 tarihli televizyon yayınları sırasında Merve Kavakçı’nın Fazilet Partisi yöneticileri ve üyeleri tarafından türban sorununu Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne taşınması için görevlendirildiği yönünde bir açıklamada bulunmuştur.
- 3 Mayıs 1999 tarihinde milletvekilliği yemin töreninde Fazilet Partisi milletvekilleri Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne başörtüsü ile gelen Merve Kavakçı’yı tezahüratlarla desteklemişler, içlerinden bazıları Kavakçı’nın bu tutumu nedeniyle meydana gelen olayların ardından düzenlediği basın açıklamasına katılmışlardır.
- Fazilet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül, 2 Mayıs 1999 tarihinde televizyonda yaptığı bir açıklamada Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde türban kullanımının Anayasa’nın ihlalini oluşturmadığını ifade ederek, dini sembollerin kamusal alanda kullanımına destek vermiştir.

Başsavcı, aynı zamanda milletvekili Mehmet Sılay’ın 1998 yılında yayımladığı ve yargı kararıyla toplatılan “*Meclisten Haberler*” adlı kitabına yer vermiştir. Başsavcı, Fazilet Partisini Anayasa Mahkemesi’nin kararı ile feshedilen Refah Partisi’nin devamı olmakla eleştirmiş ve feshedilen bir partinin başka bir adla yeniden kurulmasını yasaklayan Anayasa’nın 69. maddesine atıfta bulunmuştur. Başsavcı, Fazilet Partisi’nin partilerinin kısa bir süre önce feshedildiğinin ayırımında olan Refah Partisi yöneticileri tarafından kurulduğunu, vekillerinin Fazilet Partisi’ne katıldığını ve bazılarının «genel idari ve disiplin kurulu» üyesi olduklarını savunmuştur. Fazilet Partisi’nin, feshedilen Refah Partisi’nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın emir ve talimatlarıyla yönetildiğini gözlemlemekte ve bu savı teyit niteliğinde adı geçen ile Fazilet Partisi’nin Genel Başkan Yardımcısı Yasin Hatipoğlu

arasında geçen telefon görüşme kaydını sunmakta, ayrıca Merve Kavakçı'nın beyanlarına ve basında çıkan yazılara değinmektedir.

4 Haziran 1999'da Başsavcı, Anayasa Mahkemesi'ne bahsekonu parti hakkında tamamlayıcı delilleri sunmuş, Fazilet Partisi'nin yönetici ve üyelerinin diğer fiilleri ve beyanlarını ortaya koymuştur:

- Fazilet Partisi'nin Genel Başkanı Recai Kutan 10 Ekim 1998 tarihli beyanında üniversitelere başörtülü öğrencilerin alınmasını yasaklayan rektörlere değinerek, türbanın yasaklanmasını «zulüm» olarak nitelendirmiş ve Fazilet Partisi'nin iktidara geldiği vakit bu uygulamaya son vereceğini belirtmiştir.
- Fazilet Partisi Genel İdari Kurulu üyesi Nazlı Ilıcak söylemlerinde türban kullanımının yasaklanmasını «zulüm» olarak değerlendirmiş ve bu yasağın Fazilet Partisi'nin iktidara gelmesiyle ve Merve Kavakçı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesiyle sona ereceğini savunmuştur.
- Abdüllatif Şener 8 Mart 1999 tarihli konuşmasında imam hatip liseli kız öğrencilere getirilen başörtülerini çıkarma zorunluluğunun bir hata olduğunu, türban sorununun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çözüleceğini ve Merve Kavakçı'nın bu misyonu üstlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca bir televizyon yayınında Necmettin Erbakan'a Nobel barış ödülü verilmesi gerektiğini iddia etmiştir.
- Fazilet Partisi'nin Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmalarında üniversitelerde ve imam hatip liselerinde türbanın yasaklanmasını eleştirmiş, Hükümet'i provokasyon ve ayrımcılık yapmakla suçlamıştır.
- Milletvekili Musa Uzunkaya türban kullanımı desteklemiş ve 12 Ocak 1998 tarihli okullarda uygulanan kılık kıyafet yönetmeliğini eleştirmiştir.
- Milletvekili Bülent Arınç 11 Haziran 1998 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında türbanı yasaklayan Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı çıkmıştır. 5 Mayıs 1999'da Merve Kavakçı'nın taşıdığı türbanın dini bir simge olduğunu ve bu şekliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren ilk kadın olacağını belirtmiştir.
- Milletvekili Mustafa Kamalak 17 Haziran 1996 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde türban kullanımının engellenmesini «işkence» olarak nitelendirmiştir.
- Milletvekili Bekir Sobacı 13 Nisan 1999 tarihinde türban nedeniyle üniversitelerden uzaklaştırılan öğrencileri her fırsatta desteklediğini açıklamıştır.
- Milletvekili Ramazan Yenidede 15 Haziran 1998 tarihli bir basın açıklaması esnasında dine dayalı ayrımcılıkta bulunarak halkı kine ve düşmanlığa tahrik etme ithamıyla, 27 Mayıs 1999'da TCK'nın 312 § 2 maddesi uyarınca hakkında ceza davası açılmıştır.
- Milletvekili Cemil Çiçek 9 Haziran 1998'de Fazilet Partisi'ne katılımı sırasında halkın dini yükümlülükleri ile Devletin uygulamaları arasında bölündüğünü ve halkla Devletin karşı karşıya geldiğini belirtmiştir.

10 Eylül 1999'da Fazilet Partisi yöneticileri yazılı olarak savunmalarını sunarak, insan haklarının korunmasına dair uluslararası metinlere ve antlaşmalara özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne atıfta bulunmuşlar ve bu antlaşmaların Türkiye'de yasamanın bütünleyici bir parçası olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu kişiler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin feshedilen siyasi partiler hakkındaki içtihadına ve ifade özgürlüğüne göndermede bulunarak ve Fazilet Partisi'nin feshedilmesinin ne sosyal bir ihtiyaca yanıt verdiğini ne de demokratik bir toplum için zorunluluk arz ettiğini savunmuşlardır.

Başvuranların temsilcileri, görüşlerini laiklik kavramı üzerine dayandırarak laiklik ilkesinin her türlü inanca saygıyı içerdiğini ve Fazilet Partisi'nin siyasi yaşamına riayet etme hususunun da bu ilkenin bir gereği olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Başvuranların temsilcileri Başsavcının bu partinin Refah Partisi'nin bir devamı olduğu yönündeki ithamlarını reddetmekte ve Fazilet Partisi'nin Refah Partisi feshedilmeden önce kurulduğunu ve iki parti arasında bir ortaklık yaratıp devamı olarak nitelendirilemeyeceğini savunmakta, aynı zamanda statüleri ve programları arasındaki farklılıkların altını çizmektedirler. Fazilet Partisi'ne geçen milletvekillerinin Refah Partisi bünyesindeki azınlıktan oluşan yüz kırk dört milletvekili olduğunu, Necmettin Erbakan ile Yasin Hatipoğlu arasında geçen telefon görüşmesi kayıtlarının illegal yollardan temin edildiğini ileri sürmekte ve Başsavcının ithamlarına dayalı olarak yapmış olduğu basın açıklamalarının içeriğine karşı çıkmaktadırlar. Merve Kavakçı'nın sırasıyla her iki partiye de geçmesinin bunlar arasında bir devamlılık olduğu düşüncesine imkan vermediğini ve beyanlarının bir yöneticisi olmaması dolayısıyla Fazilet Partisini bağlamadığını ileri sürmektedirler.

Fazilet Partisi yöneticileri Başsavcının partiyi «laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı» konumunda olduğu yönündeki ithamını eleştirmiş ve Siyasi Partiler Kanunu uyarınca bir partinin «anayasal karşıtı faaliyetlerin odağı» olarak nitelendirilmesinin mevcut durumda yer almadığını iddia etmişlerdir. Kamuya açık alanlarda ve okullarda başörtüsü kullanımının yasaklanmasını eleştirmenin laiklik ilkesine aykırı olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmekte ve Merve Kavakçı'nın Fazilet Partisi'nin seçim listesinden Parlamente'ye girmesinin demokratik değerleri hiçe sayma anlamına gelmediğini ve adı geçen hukuki ve usulü kaidelere saygı çerçevesinde seçildiğini eklemektedirler. Kimi milletvekilleri tarafından türban yasağına dair yapılan konuşmaların sorumluluğunun bu tür faaliyetleri düzenlemeyen partiye yüklenemeyeceğini ve sonuç olarak Fazilet Partisi yöneticilerinin ve milletvekillerinin yasama dokunulmazlığı hakkında yararlandıklarını ve söylemlerinin hiçbir cezai suç teşkil etmediğini dile getirmektedirler.

6 Ekim 1999 tarihinde Başsavcı, Anayasa Mahkemesi'ne davanın esasına ilişkin mütalaalarını sunmuş, AİHS'ye ve iç hukuktaki anayasal içtihatlarla göre Devletlerin kendi toprakları üzerinde antidemokratik faaliyetleri hedefleyen partileri hoş görür hiçbir zorunlulukları bulunmadığını belirtmiş, bu doğrultuda terörist ve/veya anayasa karşıtı eylemler karşısında farklı Avrupa ülkelerinde kabul edilen yasalara atıfta bulunmuştur. Başsavcı, Fazilet Partisi'ni laiklik ilkesine ve Devletin bölünmez bütünlüğüne karşı demokrasiyi bir sıçrama noktası gibi kullanarak iktidara gelmekle itham etmiş, ifade özgürlüğüne değin Sözleşmenin 10. maddesinin 2. paragrafında yer alan gerekçelerle ilgili kısıtlamaların getirilebileceğini belirtmiştir. Başsavcı, ayrıca 4445 sayılı Kanun'la siyasi partilerin yönetmeliğinde değişikliği öngören 2820 sayılı Kanun'un 103. maddesinin ikinci paragrafında yer alan anayasaya aykırılık hususunu hatırlatmaktadır.

12 Kasım 1999'da Fazilet Partisi yöneticileri nihai görüşlerini Anayasa Mahkemesi'ne sunmuşlardır. Adı geçenler Fazilet Partisinin ne parti programının ne faaliyetlerinin anayasal düzenin temellerine aykırı olduğunu kaydederek partilerinin laiklik ilkesine olan bağlılığını yinelemişlerdir. Yöneticiler, üniversitelerde türban kullanımının yasaklanmasını eleştiren milletvekillerinin türbanı desteklemek amacıyla değil kılık kıyafet yönetmeliğine değin her bireyin hakkının korunmasını savunduklarını ileri sürmüşlerdir.

18 Ocak 2000 tarihinde Başsavcı sözlü mütalaalarını sunmuştur.

21 Ocak 2000 tarihinde Cemil Çiçek Fazilet Partisi adına sözlü görüşlerini iletmiştir. Adı geçen siyasi partilerin çok geniş bir ifade özgürlüğünden yararlandığını ileri sürmekte ve

suç unsurunu teşkil eden beyanların ifade özgürlüğü kapsamında ve güncel bir konuya eleştiriler getirilerek verildiğinin altını çizmektedir. Yapılan açıklamalarla teokratik bir rejimin tesisinden yana olunmamakla birlikte üniversitelerdeki kız öğrencilerin ve devlet kurumlarında çalışanların başörtüsü takma zorunluluğu dile getirilmemiştir. Cemil Çiçek, genel seçimlerde % 20 barajını aşmış bir partinin «marjinal» olamayacağını ve Fazilet'in «toplumsal bir gerçeklik» olduğunu ileri sürmüştür. Türban sorununun Fazilet Partisi tarafından gündeme taşınmadığını, diğer partilerin yöneticilerinin ve üyelerinin de bu sorun hakkında görüşlerini dile getirdiklerini belirtmiştir. Cemil Çiçek, üniversite öğrencilerinin kılık kıyafetlerine ilişkin yönetmeliklerin pratikte tek bir uygulamasının bulunmadığını ve kimi siyasetçilerin üniversitelerde türban kullanımını destekleyen beyanlarda bulunduğunun altını çizmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğüne Meclis oturumları esnasında başörtüsü kullanımını yasaklamadığını öne sürmektedir. Son olarak, Mehmet Sılay'ın 1998 yılında yayımlanmış olduğu «*Meclisten Haberler*» adlı kitabının delil unsuru olarak kullanımına ve bu kişinin Fazilet bünyesinde suçlanmasına karşı çıkmaktadır. Bu eserin, yazarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekilliği görevi süresince vermiş olduğu söylemlerden yola çıkılarak oluşturulduğunu ve Fazilet Partisi'nin bilgisi dahilinde olmadan yazılıp yayımlandığını ve ayrıca yazarın bu yayın nedeniyle hiçbir cezai kovuşturmayla uğramadığını savunmaktadır.

23 Kasım 2000 tarihinde Fazilet Partisi yöneticileri Anayasa Mahkemesi'ne giderek 4445 sayılı Kanun ile değiştirilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesi uyarınca öngörülen ihbar sürecinin eksikliğinin tespiti amacıyla bir başvuruda bulunmuşlardır.

Anayasa Mahkemesi, 12 Aralık 2000 tarihinde almış olduğu karar ile ön itirazları içeren ve davanın esasını başlatan sürecin sonunda 103 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 2. maddesini Anayasa'ya aykırı bularak bu maddenin iptaline karar vermiştir. Bu hüküm, üyeleri aynı maddenin birinci paragrafında yer alan faaliyetler içerisinde yer alan, kongresi, merkezi veya «idari kurulu» üstü kapalı veya alenen bu fiilleri tanıdığına veya işlediğinde, mezkur partinin Cumhuriyetin temel ilkeleri karştı faaliyetlerin merkezi konumunda olan bir siyasi parti olarak nitelendirilmesini öngörmekteydi.

30 Ocak 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesinde öngörülen uyarı sürecinin yalnızca bir ihlali giderdiğinde başlatıldığına itibar etmiş ve mevcut haliyle önceden farklı bir adla kurulu iken süresiz olarak kapatılan siyasi bir partinin benzer durumda olmadığını hatırlatmıştır.

5 Şubat 2001 tarihinde Başsavcı hazırlamış olduğu ek iddianamede Refah Partisi ve Fazilet Partisi arasındaki siyasi yapının devamlılığına dair iddialarını yinelemiş, partinin olağan kongresinde kalabalık kitlenin : «*Mücahit Erbakan, Erbakan nereye biz oraya, işte komutan, işte asker*» sloganları attığını, «*Mücahit Erbakan*» yazısının salonda bulunan dev ekrana yansıtıldığını ifade ederek bu olayların iki siyasi partinin yapısındaki devamlılığın bir göstergesi olduğunu savunmuştur.

7 Şubat 2001'de, Anayasa Mahkemesi bu sürecin önceki sürece birleştirilmesini kararlaştırmıştır.

12 Mart 2001'de Fazilet Partisi'nin yöneticileri yazılı görüşlerini sunmuşlar, Başsavcının Anayasa Mahkemesince kabul edilmeyen delillere dayanarak hazırlamış olduğu ek iddianamenin düzensizliğini hatırlatmışlardır. Uyarı sürecinin başlatılmadığını ve siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin sürecin Türk Ceza Kanunu esaslarına göre düzenlenmesi

gerektiğini yineleyerek, iki siyasi partinin yapısındaki devamlılığa yönelik ithamların dayanaktan yoksun olduğunu, Erbakan'ın adının vurgulanmasının ve ekrana yansımalarının Faziletin feshini haklı göstermediğini sözlerine eklemiştir. Adı geçenlere göre bu eylemlerin failleri cezai kovuşturmayla da uğramamıştır.

23 Mart 2001 tarihinde Başsavcı davanın esası hakkındaki mütalaalarını Anayasa Mahkemesi'ne sunmuştur.

24 Nisan 2001'de başvuranların temsilcileri nihai görüşlerini iletmişlerdir.

8 Mayıs 2001'de Başsavcı görüşlerini sözlü olarak ifade etmiştir.

15 Mayıs 2001'de, milletvekili Mustafa Kamalak Fazilet Partisi adına sözlü mütalaaları sunmuş ve yasama dokunulmazlığının sözkonusu iddianamede yer alan kimi hususları kapsadığını ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesinin geçmişe etkili olmadığını öne sürmüş, radyo ve televizyon aracılığıyla verilen beyanların takip eden altmış günde ilgili bu Kanun'da yer alan esaslar uyarınca soruşturmaya tabi tutulamayacağını sözlerine eklemiştir. İkinci husus olarak bu söylemlerin cezai suçlar kapsamına girdiği farz edilse dahi bunların Af Kanunu kapsamına girdiğini iddia etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 12 Haziran 2001'de Necmettin Erbakan ile Yasin Hatipoğlu arasında geçen telefon görüşmesi kayıtlarının illegal yollardan temin edildiği gerekçesiyle kabul edilmez olduğuna karar vermiştir.

22 Haziran 2001 tarihli iddianame ile Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 68., 69. ve 101 b) maddelerine ve siyasi partilerin tüzüklerine ilişkin 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 103 § 1 maddesine dayalı olarak adı geçen partinin «laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı» haline geldiği gerekçesiyle Fazilet Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi kararında ilk olarak Fazilet Partisi yöneticilerinin ön itirazlarını reddetmiş, beyanları iddianamede yer alan milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının siyasi bir partinin kapatılma isteminin incelenmesine engel teşkil etmediğini hatırlatarak, siyasi bir partinin anayasal karşıtı eylemlerin «odağı» haline gelip gelmediğinin belirlenmesi bakımından bu faaliyetlerin ve söylemlerin incelenmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Mahkeme ayrıca radyo-televizyon hakkındaki Kanun'un ve Af Kanunu'nun siyasi bir partinin feshedilmesindeki sürece uygulanamayacağını hatırlatmaktadır.

Anayasa Mahkemesi esas hakkında ise, siyasi partilerin demokratik siyasi yaşamın aktörleri konumunda olduklarını, faaliyetlerinin kimi kısıtlamalara uğramasının kaçılmaz olduğunu belirterek, bu eylemlerin özellikle hukukun üstünlüğü ile bağdaşmamasının hoş görülemeyeceğini dile getirmiştir. Anayasa Mahkemesi, anayasal hükümlerin ve iç hukuktaki birçok kanun hükmünün siyasi yetki erkinin farklı tüm organlarına, siyasi ve sosyal yaşamda laiklik ilkesine saygı ve bu ilkenin uygulanması zorunluluğunu getirdiğini kaydetmektedir. Mahkeme, laiklik ilkesinin demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu, ülkenin tarihi deneyimi ve müslümanlık dininin özel durumları nedeniyle bu ilkenin Türkiye'de anayasal güvence altına alındığını ve şeriat kurallarının demokrasi rejimi ile bağdaşmadığını dile getirmektedir. Laiklik ilkesi Devletin belirli bir dine veya inanca yakın olmasını yasaklamakta ve vicdan hürriyetinin esasını oluşturarak kanunlar önünde vatandaşlar arasındaki eşitliği sağlamaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre Devlet tarafından siyasi rejimin laik yapısını korumak amacıyla yapılan müdahale, demokratik bir toplum için zaruret kapsamında değerlendirilmelidir.

Anayasa Mahkemesi, Fazilet Partisi ve Refah Partisi arasındaki devamlılığa dair ithamları reddederek, bu bağlamda feshedilen bir partinin üyelerine başka bir parti bünyesinde siyasi aktiviteleri sürdürme bakımından yasal çekincelerin bulunmadığının altını çizmektedir. İki partinin yöneticileri arasındaki benzerlikler ve aralarındaki diyaloglar bu iki partinin birbirinin devamı olduğunu göstermemektedir. Bu hususu doğrulamak için, üyelerinin benzer olduğu savının dışında programlarının özdeş olması gerekir; Fazilet Partisi Refah Partisi'nin feshedilmesinden önce kurulmuştur. Fazilet Partisi milletvekillerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Yasin Hatipoğlu'nu Necmettin Erbakan'ın «yönlendirdiği» iddialarına gelince, Mahkeme bu noktada illegal yollardan elde edilmiş kayıtların dışında başka kanıtların bulunamadığını hatırlatmaktadır.

Anayasa Mahkemesi için aşağıda yer alan delil unsurları Fazilet Partisi'nin «laiklik ilkesi karşıtı faaliyetlerin odağı» haline geldiğinin bir göstergesidir :

- Fazilet Partisi'nin Başkanı ve diğer Yöneticileri kamuya açık her türlü söylemlerinde, devlet okullarında ve kamu idari alanlarında türban kullanımını destekliyor ve türbanın yasaklanmasını protesto eden gösterilere katılıyorlardı.
- 1996 yılında Kuzey Amerika İslam Birliği Kongresi sırasında ve 26 Aralık 1997'de Filistin İslami Örgütü tarafından Chicago'da düzenlenen konferans vesilesiyle milletvekili Merve Kavakçı teokratik bir rejimin kurulması gerektiğini savunmuştur. [1996 ve 26 Aralık 1997 tarihli söylemler]
- 3 Mayıs 1999'da milletvekili Merve Kavakçı milletvekilliği yemin törenine türbanla gelmesi nedeniyle yemin etmesi engellenmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Salonu'ndan çıkarılmıştır. İsmi okunması sırasında Fazilet Partisi milletvekillerinin tamamı alkışlarla ve tezahüratlarla ona destek vermiştir. Anayasa Mahkemesi bu gösterinin sözkonusu parti yöneticilerinin düzenleyip, destekledikleri kanısındadır.
- 3 Mayıs 1999 tarihli olayın ardından düzenlenen basın açıklamasında milletvekili Merve Kavakçı bu olayın Afrika-Amerikan İnsan Hakları mücadelesine benzediği yorumunu yapmıştır. Bu konferansa Fazilet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Abdüllatif Şener ve birçok milletvekili katılmışlardır.
- Milletvekili Nazlı Ilıcak 10 Ekim 1998'de bir konuşma yapmış (...), 2 ve 3 Mayıs 1999 tarihli televizyon yayınlarındaki açıklamalarında Merve Kavakçı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde türban sorunu gündeme getirmesi için Fazilet Partisi tarafından görevlendirildiğini ifade etmiştir.
- Milletvekili Bekir Sobacı, başörtüsü nedeniyle üniversitelerden uzaklaştırılan kız öğrenciler için bir basın konferansı düzenlemiş ve onları desteklediğini vurgulamıştır.
- 15 Haziran 1998 tarihinde eski milletvekili Ramazan Yenidede kamu kurum ve kuruluşlarında ve okullarda türbanın yasaklanmasını zulüm ve haksızlık olarak değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Başsavcısı aracılığıyla, dine dayalı ayrımcılık gözeterek halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme suçu ile adı geçen hakkında ceza davası açmıştır.
- Mehmet Sılay [eski milletvekili] 1998 yılında yayınladığı kitabında «(...) dünya tarihinde dini inançları için mücadele eden halkların çeşitli baskılara maruz kaldıklarından söz etmiştir (...)»

Anayasa Mahkemesi, türban gibi güçlü bir dini sembolün devlet okullarında ve kamusal alanlarda kullanımının serbest bırakılması ile diğer kişilerin din ve vicdan özgürlüğü üzerinde yaratacağı etkinin altını çizmekte ve dine ve inanca dayalı bir ayrımcılık yaratarak kamu düzenini bozacağına dikkat çekmektedir. Getirilecek bu serbestlik aynı zamanda bu tür dini uygulamaları yerine getirmeyen kişilerin davranışlarını etkileyerek, baskı altında hissetmelerine yol açacaktır. Bu netice, türban kullanımına dair Anayasa Mahkemesi'nin ve

Danıştay'ın çeşitli davalardaki tespitleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yerleşik içtihadı ile desteklenmektedir.

Anayasa Mahkemesi, AİHS'nin 11. maddesi ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi için siyasi bir partinin demokratik bir Devletin ve toplumun inşası için gayret sarf etmesi ve bu hedefin statülerinde olduğu kadar parti programlarında da yer alması gerektiğini gözlemlemektedir. Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'nin siyasi programının türban sorunu üzerine dayalı olduğunu, laiklik ilkesine aykırı olmakla birlikte ve *Refah Partisi* kararında yer almasına karşın söylemlerini okullarda ve kamusal alanlarda başörtüsünün serbest bırakılması gerektiğini savunan Merve Kavakçı'nın milletvekili olarak seçilmesine yol açtığını hatırlatmaktadır. Mahkeme öte yandan, Merve Kavakçı'nın milletvekili seçilmesini temin eden Fazilet Partisi'nin bu görüşleri kabul ettiği anlamına geldiğini eklemektedir.

Anayasa Mahkemesi bunun dışında Fazilet Partisi'nin yöneticileri ve üyelerinin kamuya yönelik bütün açıklamalarında başörtüsünün devlet okullarında ve kamuya açık alanlarda kullanımının yasaklanmasını düşünce ve ifade özgürlüğüne bir saldırı hatta zulüm olarak değerlendirdiklerini, halkı kin ve husumete teşvik ederek devlet otoritelerine karşı kışkırttıklarını ve kamu düzenini yıkmaya teşebbüs ettiklerini belirtmektedir. Mahkeme, sözkonusu türban sorununun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Merve Kavakçı aracılığıyla bir protesto gösterisi olarak taşınmasının laiklik ilkesinin ihlaline yol açtığını, Fazilet Partisi Genel Başkanı'nın ve diğer bütün milletvekillerinin bu eyleme destekleyerek katılmalarının bu partinin «laiklik ilkesi karşıtı eylemlerin odağı» haline dönüştüğünün bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesi, bu partinin seçim potansiyelinin ve uygulamaya çalıştığı olası bu modelin demokratik laik düzen için bir tehlike oluşturduğunu hatırlatarak Fazilet Partisi'nin kapatılmasının sosyal bir ihtiyaca yanıt verdiğine kanaat getirmiştir.

Anayasa Mahkemesi, insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası antlaşma metinlerine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne riayet edildiğini belirterek AİHS'nin 10. maddesinin 2. paragrafında ve 17. maddesinde öngörülen kısıtlamaları hatırlatmaktadır. Mahkemeye göre siyasi bir parti ifade özgürlüğünü kullanarak demokratik düzeni yıkmaya amaçlı faaliyetleri sürdürüyorsa Anayasa ve hükümetlerüstü kurallar insan haklarının korunması bakımından feshetme yetkisini kullanır.

Anayasa Mahkemesi bunun yanı sıra, ikinci derecede müeyyide olarak, Anayasa'nın 84. maddesi uyarınca Nazlı Ilıcak'ın ve Bekir Sobacı'nın milletvekilliklerinin düşürülmesi, Merve Kavakçı, Ramazan Yenidede ve Mehmet Sıla'ya beş yıl süreyle siyasi bir partinin kurucuları, üyeleri ve yöneticileri olma yasağı getirilmesi isteminde bulunmuştur. Mahkeme, bu kişilerin beyanları ve eylemleri ile Fazilet Partisi'nin kapatılmasına yol açtıkları tespitinde bulunarak Fazilet Partisi'nin malvarlığının Siyasi Partiler Kanunu'nun 107. maddesi gereğince *ipso iure* Hazine'ye devredilmesine hükmetmiştir.

ŞİKAYETLER

Başvuranlar Fazilet Partisi'nin feshedilmesinin AİHS'nin 9. maddesinin ihlaline yol açtığını ileri sürmektedirler. AİHS'nin 10. maddesine göndermede bulunan başvurular Fazilet Partisi'nin fesih kararının mutlak bir yasama dokunulmazlığına sahip Türkiye Millet Meclisi'ndeki milletvekillerinin vermiş olduğu bazı beyanatlara dayandırıldığını savunmaktadırlar.

Başvuranlar Fazilet Partisi'nin kapatılması nedeniyle AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmekte ve bu doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de siyasi partilerin feshedilmesi ile ilgili yerleşik içtihadına atıfta bulunmaktadırlar.

Başvuranlar aynı zamanda sözkonusu süreçte ulusal yasaların yorumlanmasında Anayasa Mahkemesi'nin kapatılan diğer siyasi partilerle mukayese ederek Fazilet Partisi'ne ayrımcılık içeren muamelede bulunduğunu öne sürmekte ve AİHS'nin 14. maddesini hatırlatmaktadırlar.

AİHS'nin 17. ve 18. maddelerine göndermede bulunan başvurular Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partiler hakkındaki Kanun hükümlerinin iptali sürecini başlatarak, Fazilet Partisi'ne Anayasa'da öngörülen ifade özgürlüğü kapsamı sınırlarının ötesinde kısıtlanma getirilmesine hükmettiğinden yakınmaktadırlar.

Başvuranlar, genel seçimlerde beş milyondan fazla insanın oy verdiği bir partinin bazı üyelerinin yapmış olduğu söylemleri nedeniyle Fazilet Partisi'nin feshedilmesi ölçüsünde AİHS'ye Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmekte ve Fazilet Partisi'nin parti programında Anayasa'ya aykırı hiçbir hükmün bulunmadığını dile getirmektedirler.

HUKUK AÇISINDAN

Başvuranlar Fazilet Partisi'nin Türk Anayasa Mahkemesi tarafından feshedilmesinden şikayetçi olmakta ve bu uygulama ile düşünce, ifade özgürlüğü ile dernek kurma özgürlüklerine yönelik bir müdahalenin oluştuğunu ve AİHS'nin 9, 10, ve 11. maddelerinin ihlal edildiğini öne sürmektedirler. AİHS'nin 14. maddesini hatırlatarak Fazilet Partisi'nin ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmektedirler.

Başvuranlar, AİHS'nin 17. ve 18. maddeleri uyarınca Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerinin ötesine geçtiğini, ayrıca bu fesih kararı ile seçmenlerin hür irade ile seçim hakkının ve bu doğrultuda Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğini öne sürmektedirler.

Hükümet, Fazilet Partisi'nin feshedilmesinin ardından AİHS hükümlerine ve AİHM yerleşik içtihatlarına uygun olarak Türkiye'nin son derece önemli yasal ve anayasal değişiklikleri gerçekleştirdiğini gözlemlemektedir. Bu doğrultuda Hükümet, Anayasa Mahkemesi'nin öncelikli olarak siyasi bir partiyi anayasa karşıtı faaliyetlerin odağında olma tespitinde bulunduğu Anayasa'nın yürürlükteki hükümlerine ve 69. maddesine getirilen katı değişikliklere atıfta bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilen anayasal ve yasal reformlar ışığında Hükümet, AİHM'den başvurunun kabuledilemez olduğu yönünde bir karara varmasını talep etmektedir.

Başvuranlar, Anayasa Mahkemesi tarafından uygulanan ve Fazilet Partisi'nin anayasal karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği yönündeki kriterlerinin Fazilet Partisi'nin feshedilmesinden önce iptal edilen 2820 sayılı Kanun hükmüne göre çok geniş kapsamlı olduğunu ileri sürmektedirler.

Başvuranlara göre Hükümetin görüşlerinde yer verdiği ve Fazilet Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından feshedilmesinin hemen ardından gerçekleştirdiği yasal ve anayasal reformlar Hükümetin bu eylemi Anayasa hükümlerine aykırı olarak kabul ettiği anlamına gelmektedir.

Tarafların mahkemeye sunduğu kanıtlar ışığında, AİHM, yapılan şikayetlerin hukuka ve olaylara yönelik karmaşık sorunları ortaya çıkardığını, bunların belirlenmesi için başvuru dosyasındaki esasların bütünüyle incelenmesi gerektiğine ve yapılan şikayetlerin AİHS'nin 35

§ 3 maddesi uyarınca temelden yoksun olmadığına karar vermektedir. Bu gerekçeden dolayı başvuruyu kabul edilemez bulmak için bir neden bulunmamaktadır.

Bu gerekçelere dayalı olarak, AİHM, oybirliğiyle;

Başvurunun kalan kısmınının *kabuledilebilir* bulmuştur.